

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

مجلس آئین عالی باقرالعلوم

پایان نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی

عنوان

مشارکت سیاسی در ایران معاصر

استاد راهنما

دکتر حسین بشیریه

استاد مشاور

دکتر داود فیرحی

نگارنده

نجف هدایتی زاده

011881

۱۳۷۸

۳۸۲۵۲

بسمه تعالی

تاریخ ۲ / ۱۲ / ۱۳۷۸
شماره ۵۸۰ (۱۴۴۰)
پیوست

صورت جلسه دفاع از پایان نامه تحصیلی

با تأییدات خداوند متعال و با استعانت از انصاف حضرت ولی عصر (عج) جلسه دفاع از پایان نامه
خانم آقای کتفه هدی زارره دانشجوی رشته علوم سیاسی گرایش جامعه‌شناسی در مقطع کارشناسی ارشد
تحت عنوان مشارکت سیاسی در ایران معاصر

در تاریخ ۱۳ / ۷ / ۷۸ با حضور هیأت داوران مؤسسه آموزش عالی باقرالعلوم (ع) برگزار گردید. نظر
هیأت داوران به شرح زیر اعلام می‌گردد:

قبول با امتیاز عالی دفاع مجدد مردود
نمره ۱۹

امضاء	رتبه علمی	نام و نام خانوادگی	اعضای هیأت داوران
		دکتر حسین شیرین	(۱) استاد راهنما
		دکتر داود فرجی	(۲) استاد مشاور (۱)
		دکتر داود فرجی	(۳) استاد مشاور (۲)
		دکتر داود فرجی	(۴) استاد ناظر
		دکتر داود فرجی	(۵) نماینده شورای پژوهشی
		دکتر داود فرجی	
		دکتر داود فرجی	

نام و امضای مسؤل گروه و پانامه ریزی پژوهشی نام و امضای مدیر پژوهشی مؤسسه

اندری خرد

توضیح: با توجه به آیین نامه پایان نامه ها، مصوب شورای پژوهشی مؤسسه امتیاز پایان نامه ها به شرح زیر مشخص می‌گردد.

۱۳۸۰ / ۲ / ۱۰

الف) کارشناسی	ب) کارشناسی ارشد
۱ - نمره ۱۸ الی ۲۰ عالی	۱ - نمره ۱۸ الی ۲۰ عالی
۲ - نمره ۱۶ الی ۱۷/۹۹ بسیار خوب	۲ - نمره ۱۶ الی ۱۷/۹۹ بسیار خوب
۳ - نمره ۱۴ الی ۱۵/۹۹ خوب	۳ - نمره ۱۴ الی ۱۵/۹۹ خوب
۴ - نمره ۱۰ الی ۱۳/۹۹ قابل قبول	۴ - نمره ۱۲ الی ۱۳/۹۹ قابل قبول
۵ - نمره کمتر از ۱۰ مردود	۵ - نمره کمتر از ۱۲ مردود

* محاسبه میانگین ارزشیابی اعضای هیأت داوران توسط نماینده شورای پژوهشی انجام می‌گیرد.

تقدیر و تقدیم

ستایش خصوص خدایی است که انسان را به زیور خواندن و نوشتن بیاراست و درود بر رسول خدا حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و آله و آل اطهارش که منادیان منطق، تفکر، استدلال، سرافرازی، انسانیت و نمونه‌های عینی نظر و عمل هستند.

سپس به حکم «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق» صمیمانه‌ترین سپاس‌های خود را به استاد راهنما جناب آقای دکتر حسین بشیریه و استاد مشاور حجة الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر داود فیرحی که با راهنماییها و صیقل انتقادات خود، انجام این پژوهش را مهیا ساختند، تقدیم می‌نمایم. در عین حال از تمامی صاحب‌نظران، محققان، استادان، دانشجویان و کارکنان محترم مؤسسه آموزش عالی باقرالعلوم (ع) و دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، بخصوص حجة الاسلام والمسلمین جناب آقای سیدمحمدتقی آل‌غفور ریاست محترم مؤسسه که حاصل آثار، افکار، نظرات و همیاری آنان راهگشای پژوهش حاضر بوده و در ارایه این نوشته، مؤثر واقع شده است، سپاسگزاری می‌نمایم.

در پایان جای آن دارد تا از پدر، مادر، همسر و فرزندانم که همیشه مشوق و یاری‌دهنده بنده در فعالیتهای علمی بوده و در حقیقت موفقیت نسبی بنده مرهون زحمات، بردباری و همراهی آنان بوده است، قدردانی نمایم.

این اثر را به تمامی این بزرگواران و همراهان عزیزم و تمامی کسانی که برای سرافرازی ایرانی آباد، آزاد و مستقل در پرتو مکتب حیاتبخش اسلام تلاش و ایثار می‌نمایند، بخصوص پرچمدار و بنیانگذار نظام جمهوری اسلامی ایران حضرت امام خمینی (ره) که این سال به نام او نامگذاری شده، تقدیم می‌نمایم.

چکیده

امروزه مشارکت سیاسی به عنوان نمودی از تحقق آرمان برابری انسانها در حقوق طبیعی و مدنی، در تمام جوامع و دیدگاههای سیاسی - اجتماعی مطرح و به صورت یک ارزش سیاسی محوری در آمده است. این پژوهش با تبیین رابطه منسجم میان جامعه‌پذیری سیاسی، فرهنگ سیاسی، مشارکت سیاسی و توسعه سیاسی، بر اساس مدل مشارکت سیاسی مدنی و توده‌ای، ماهیت و چگونگی مشارکت سیاسی در نظام جمهوری اسلامی ایران را بررسی می‌نماید.

نظام جمهوری اسلامی ایران با دگرگونی سیاسی اجتماعی و فرهنگی در جامعه به رشد و گسترش نهادهای مردمی پرداخته و زمینه‌های مشارکت سیاسی مدنی را در فرآیند تصمیم‌گیری، سیاستگذاری و اداره جامعه فراهم نموده است و رهبران نظام نیز بر آن تأکید نموده‌اند. حقوق و آزادی‌های سیاسی اجتماعی ملت کانون همه مباحث در قانون اساسی است و مواردی نظیر حاکمیت انسان بر سرنوشت سیاسی اجتماعی خود، آزادی عقیده، بیان و مطبوعات، آزادی احزاب و انجمنها، انتخابات، نظارت از طریق دعوت به خیر و نهي از منکر، اداره و اعمال نظارت از طریق شوراها، مساوات و برابری در قانون، آموزش و پرورش، امنیت و عدالت به عنوان مکانیزمهای مشارکت سیاسی بر شمرده شده‌اند.

مشارکت انتخاباتی در ایران تقریباً نهادینه شده است. برگزاری و حضور گسترده مردم در صحنه‌های مختلف انتخاباتی مبین اعتقاد عمیق مردم و نظام به مشارکت سیاسی شهروندان می‌باشد. احزاب سیاسی و مطبوعات بدلائل مختلف به غیر از برخی دوره‌های زمانی آن هم به صورت محدود، نتوانسته‌اند نقش خود را در گسترش مشارکت سیاسی مردم ایفا نمایند.

بر اساس یافته‌های پژوهش می‌توان گفت علیرغم اینکه ساختار نظام جمهوری اسلامی مبانی نظری و عملی مشارکت سیاسی مدنی را فراهم نموده است اما ضعف انسجام درونی و سیستمی جامعه ما در ابعاد جامعه‌پذیری سیاسی و فرهنگ سیاسی مشارکتی و شرایط مرحله گذار نظام سیاسی غیردموکراتیک سلطنتی به نظام سیاسی جمهوری اسلامی، موجب شکل‌گیری مشارکت سیاسی توده‌ای گردیده است.

فهرست مطالب

۱	مقدمه: طرح تحقیق
۲	۱- بیان مسأله
۴	۲- ضرورت و هدف پژوهش
۴	۳- سابقه پژوهش
۵	۴- سؤالات پژوهش
۵	۵- فرضیه پژوهش
۶	۶- مفاهیم پژوهش
۶	۷- حدود پژوهش
۶	۸- روش تحقیق
۷	۹- سازماندهی مطالب
۸	بخش اول: مشارکت سیاسی (مباحث نظری)
۹	فصل اول: جامعه پذیری و فرهنگ سیاسی
۱۰	زمینه‌های شکل‌گیری جامعه مدنی
۱۶	جامعه‌پذیری سیاسی

فهرست مطالب ..... (شش)

۲۲	فرهنگ سیاسی
۲۵	انواع فرهنگ سیاسی
۳۲	پی نوشت‌ها:
۳۶	فصل دوم: مشارکت سیاسی
۳۷	مروری بر تاریخچه مشارکت سیاسی
۴۲	مفهوم مشارکت سیاسی
۴۶	ماهیت مشارکت سیاسی
۴۷	ویژگیهای مشارکت سیاسی
۵۴	انواع و سطوح مشارکت سیاسی
۵۴	۱- فعالیتهای مشارکت جویانه و پیرو منشانه:
۵۸	۲- انواع مشارکت سیاسی از دیدگاه ورباونای:
۵۸	۳- مشارکت مسالمت آمیز و غیر مسالمت آمیز:
۵۸	۴- مشارکت فعالانه و منفعلانه:
۵۹	۵- مشارکت توده‌ای و مشارکت مدنی:
۵۹	۶- مشارکت خود جوش و برانگیخته:
۶۰	۷- مشارکت مشروط، همگرایی، توسعه‌ای، ابزاری و محلی:
۶۱	۸- انواع مشارکت سیاسی از دیدگاه میل براث:
۶۱	۹- انواع مشارکت سیاسی از دیدگاه رابرت دال:
۶۲	۱۰- انواع مشارکت سیاسی از دیدگاه مایکل راش:
۶۳	عوامل مؤثر بر مشارکت سیاسی

۶۴	۱- عوامل روانشناختی
۶۴	صفات مناسب منش شهروندان از نظر کارل کوهن
۶۷	شخصیت افراد در زندگی سیاسی از دیدگاه رابرت دال
۷۲	بیگانگی سیاسی
۷۴	۲- عوامل اجتماعی
۷۴	عوامل اجتماعی مؤثر بر شرکت در انتخابات در مدل مارتین لیپست
۷۶	رابطه بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی و مشارکت سیاسی در مدل وربا ونای
۷۷	ارتباط میان ویژگیهای اجتماعی - اقتصادی و شکافهای مشارکتی در مدل میل براث وگوئل
۷۸	تعلیم و تربیت
۷۹	۳- عوامل سیاسی:
۸۰	ساخت قدرت و مشارکت سیاسی
۸۲	نظامهای سیاسی و مشارکت سیاسی
۸۴	شرایط قانونی
۸۵	احزاب سیاسی
۸۶	پی نوشتها:
۹۱	فصل سوم: مکانیزمهای مشارکت سیاسی
۹۲	مقدمه
۹۳	ابعاد مشارکت سیاسی
۹۳	پهناوری مشارکت

فهرست مطالب ..... (هشت)

۹۵	.....	ثرفای مشارکت
۹۶	.....	برد مشارکت
۹۶	.....	انتخابات
۱۰۰	.....	رأی، انتخاب شدن و انتخاب کردن
۱۰۳	.....	شرایط رأی دادن در حکومت‌های غیردموکراتیک
۱۰۳	.....	شرایط اصلی رأی دادن در جوامع سیاسی مدرن و دموکراتیک
۱۰۴	.....	انتخاب پذیری (گزینش مقام‌های سیاسی اداری)
۱۰۶	.....	نظام‌های انتخاباتی
۱۱۰	.....	احزاب
۱۱۳	.....	کارکردهای احزاب
۱۱۶	.....	انواع احزاب
۱۱۸	.....	نظام‌های حزبی
۱۲۱	.....	مجالس قانونگذاری
۱۲۳	.....	کارویژه‌های مجالس قانونگذاری
۱۲۷	.....	ساختار مجالس
۱۲۸	.....	مجلس شورا یا مجلس نمایندگانه عامه:
۱۲۸	.....	مجلس سنا:
۱۳۱	.....	رسانه‌های جمعی
۱۳۳	.....	نقش و کارکرد رسانه‌ها
۱۳۶	.....	رسانه و توسعه سیاسی
۱۳۸	.....	شاخص مشارکت و رقابت سیاسی

۱۴۷	مشارکت و توسعه سیاسی
۱۴۸	نظریات توسعه سیاسی
۱۴۹	شاخصهای توسعه سیاسی
۱۵۲	عوامل بازدارنده مشارکت
۱۵۴	عناصر سازنده رشد سیاسی
۱۵۶	پی نوشتها:
۱۶۲	بخش دوم: مشارکت سیاسی در ایران (مباحث عملی)
۱۶۳	فصل چهارم: جامعه پذیری سیاسی و فرهنگ سیاسی در ایران
۱۶۵	ایران در گذر تاریخ
۱۸۴	جامعه پذیری سیاسی در ایران
۱۹۲	فرهنگ سیاسی در ایران
۲۰۳	پی نوشتها
۲۰۹	فصل پنجم: مشارکت سیاسی در اسلام
۲۱۲	رسالت دین
۲۱۷	ماهیت مشارکت سیاسی در اسلام
۲۳۶	مکانیزمهای مشارکت سیاسی در اسلام
۲۳۷	۱- انتخاب
۲۴۲	۲- شورا
۲۴۷	۳- تعاون، تکافل و مساوات

۲۵۱	۴- نظارت
۲۵۹	۵- احزاب و تشکلهای سیاسی
۲۶۴	۶- رسانه‌های گروهی
۲۶۹	۷- اجتماعات سیاسی مذهبی
۲۷۵	پی‌نوشت‌ها
۲۹۱	فصل ششم: مشارکت سیاسی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
۲۹۲	ساختار قدرت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران
۲۹۵	حاکمیت در جمهوری اسلامی ایران
۲۹۷	قدرت سیاسی در قانون اساسی
۳۰۳	رهبری:
۳۰۴	شرایط و صفات رهبر
۳۰۵	وظایف و اختیارات رهبری
۳۱۰	قوه مجریه
۳۱۱	وظایف و اختیارات رئیس جمهوری
۳۱۳	قوه مقننه
۳۱۴	وظایف و اختیارات مجلس شورای اسلامی
۳۱۶	مراتب نظارت مجلس شورای اسلامی
۳۲۵	شورای نگهبان
۳۲۵	وظایف و اختیارات شورای نگهبان
۳۲۷	قوه قضائیه

۳۲۷	وظایف و اختیارات قوه قضائیه
۳۳۰	روابط قوا در جمهوری اسلامی ایران
۳۳۱	نهادهای اساسی خاص
۳۳۱	۱- شوراها
۳۳۴	۲- مجمع تشخیص مصلحت نظام
۳۳۷	۳- صدا و سیما
۳۳۹	۴- شورای عالی امنیت ملی
۳۴۰	حقوق و آزادیهای سیاسی اجتماعی ملت
۳۴۴	۱- حاکمیت ملت
۳۴۵	۲- آزادی عقیده، بیان و مطبوعات
۳۴۹	۳- آزادی احزاب و انجمنها
۳۵۲	۴- انتخاب
۳۵۳	۵- نظارت (دعوت به خیر و نهی از منکر)
۳۵۵	۶- اداره و اعمال نظارت از طریق شوراها
۳۵۶	۷- مساوات و برابری در قانون
۳۵۸	۸- آموزش و پرورش
۳۵۹	۹- امنیت
۳۶۳	۱۰- عدالت
۳۶۶	پی نوشتها
۳۷۸	فصل هفتم: مشارکت سیاسی در نظام جمهوری اسلامی ایران

فهرست مطالب ..... (دوازده)

آموزش ۳۸۵

زنان ۳۸۸

انتخابات ۳۹۸

احزاب و گروهها ۴۰۵

پی نوشتها ۴۱۲

خاتمه: جمع بندی و نتیجه گیری ۴۱۵

کتابنامه ۴۳۲

فهرست جداول و نمودارها

- شکل ۱-۱ مراحل اجتماعی شدن سیاسی دوران کودکی ۱۹
- شکل ۲-۱ مدل اجتماعی شدن سیاسی ۲۱
- نمودار ۳-۱ انواع فرهنگ سیاسی ۲۶
- جدول ۱-۲ انواع مشارکت شهروندان در سیاست ۵۵
- جدول ۲-۲ الگوهای رابطه افراد با سیاست یا نظام سیاسی ۵۷
- شکل ۳-۲ سلسله مراتب مشارکت سیاسی ۶۲
- شکل ۴-۲ شخصیت افراد در زندگی سیاسی اجتماعی ۶۷
- شکل ۵-۲ تأثیر انگیزه‌ها، محرک‌ها، جهت‌ها و شخصیت‌های انسانی بر زندگی سیاسی ۷۰
- جدول ۶-۲ خصوصیات اجتماعی مرتبط با شرکت در انتخابات ۷۵
- نمودار ۷-۲ پایگاه اقتصادی - اجتماعی و مشارکت ۷۶
- شکل ۸-۲ ویژگیهای اجتماعی - اقتصادی و مشارکت سیاسی ۷۷
- شکل ۹-۲ ساخت قدرت ۸۱
- نمودار ۱۰-۲ نهادمندی سیاسی و اشتراک سیاسی ۸۳
- جدول ۱۱-۲ انواع نظام‌های سیاسی ۸۳
- شکل ۱-۳ مدل‌گزینش سیاسی ۹۸
- شکل ۲-۳ ساختارهای فرصت نخستین، دومین و سومین ۱۰۰

نمودار ۳-۳ تعداد شرکت کنندگان در انتخابات ملی برخی کشورها.....	۱۰۵
جدول ۳-۴ نقش مجالس قانونگذاری در برخی کشورهای اروپایی.....	۱۲۶
شکل ۳-۵ نوع‌شناسی آثار رسانه‌ها.....	۱۳۵
جدول ۳-۶ مقادیر شاخص‌های رقابت و مشارکت و شاخص گسترش دموکراسی در کشورها در سالهای ۱۹۸۰-۱۹۸۴ و ۱۹۸۸.....	۱۴۱
نمودار ۱-۶ نمودار نظام سیاسی جمهوری اسلامی.....	۳۰۲
جدول ۱-۷ تعداد با سوادان برحسب جنس در نقاط شهری و روستایی کل کشور.....	۳۸۶
جدول ۲-۷ مقایسه تعداد دانشجویان به تفکیک مقطع تحصیلی و جنس در سالهای تحصیلی ۱۳۵۷-۵۸ و ۱۳۷۶-۷۷.....	۳۸۷
نمودار ۳-۷ روند نرخ باسوادی زنان در مقایسه با مردان (۱۳۵۵ - ۱۳۷۵).....	۳۹۰
جدول ۴-۷ دانشجویان دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی.....	۳۹۱
جدول ۵-۷ تعداد و سهم زنان شاغل در طی سه دهه.....	۳۹۲
نمودار ۶-۷ روند اشتغال زنان در دو دهه اخیر.....	۳۹۳
نمودار ۷-۷ درصد منتخبین زن در دوره‌های مختلف مجلس شورای اسلامی.....	۳۹۶
جدول ۸-۷ آمار انتخابات پس از پیروزی انقلاب اسلامی.....	۴۰۲
نمودار ۹-۷ انتخابات + میزان مشارکت مردم در هر سال.....	۴۰۳
نمودار ۱۰-۷ انتخابات و مشارکت سیاسی پس از انقلاب اسلامی.....	۴۰۴
نمودار ۱۱-۷ فراوانی گروه‌های سیاسی با پروانه فعالیت.....	۴۱۰